

YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ İÇİNDEKİ KOSOVA ÖZERK BÖLGESİ SORUNU (1980-1989)

Amir JAKUPI*

ÖZ

1980'lerde Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) içindeki Kosova Özerk Bölgesi statüsü sorunu, Yugoslavya Komünist Partisi'nde (YKP) yapılan tartışmaların ana konusu olmuştur. 1981'deki öğrenci gösterilerinin meydana gelmesi YSFC içinde ve dışında konuşulan bir olay haline gelirken ve aynı zamanda Kosova sorununun uluslararası bir kimlik kazanmasına neden olmuştur. Sırbistan, YSFC içindeki avantajlı konumunu kullanarak, 1974 yılı Anayasası ile verilen Kosova'nın özerklik statüsünü 23 Mart 1989'da kaldırmayı başarmıştır. 1980'ler YSFC'nin zayıf yönlerini diğer bir deyişle Federal makamların, YSFC'nin içinde başlayan ayaklanmaları durdurmak için fazla güçsüz olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu makale 1980-1989 yılları arasında Kosova'nın YSFC içinde karşılaştığı siyasi sorunları incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kosova, YSFC, Sırbistan, Arnavutlar, Gösteriler.

THE PROBLEM OF AUTONOMOUS REGION OF KOSOVO WITHIN THE FEDERAL SOCIALIST REPUBLIC OF YUGOSLAVIA

ABSTRACT

The issue of the status of the Autonomous Province of Kosovo within the Federal Socialist Republic of Yugoslavia (FSRY) during the 1980s became the main topic in the debates within the Yugoslav Communist Party. The outbreak of student demonstrations in 1981 became a pretty talked about incident both inside and out of FSRY, but in the meanwhile, the internationalization of Kosovo's problem has begun. Serbia by using its favorable position inside the FSRY on 23 March 1989 achieved to abolish the autonomy that Kosovo acquired by the Constitution of 1974. The 1980s showed up the weaknesses that FSRY had, in other

* Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Edirne, E-mektup: amirjakupi88@hotmail.com.

words the Federal authorities were powerless to stop the outbreak of riots inside the FSRY. This article examines Kosovo's political problem within the (FSRY) during the years 1980-1989.

Keywords: Kosovo, FSRY, Serbia, Albanians, Demonstrations.

Giriş: Kısa Tarihçe ve Metodoloji

Kosova'nın statüsü sorunu, YSFC'nin kuruluşundan itibaren ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı zamanında Yugoslavya antifaşist savaşının lideri Josip Broz Tito, 26 ve 27 Kasım 1942 tarihlerinde, Yugoslavya'nın geleceğini kurulan Ulusal Kurtuluş Ordusu Antifaşist Konseyi'nin (UKOAK) Yugoslavya'daki halkların tek meşru temsilcisi olduğunu belirtmiştir. Kasım ayında 1943'te Bosna Hersek'te yapılan ikinci UKOAK toplantısında, Konsey cumhuriyetlerin geniş özerkliğine dayalı bir federal sistemi tercih ettiğini ilan etmiş ve Yugoslavya'nın altı kurucu cumhuriyete (Sırbistan, Hırvatistan, Makedonya, Slovenya, Karadağ ve Bosna Hersek'i)¹ ayrıldığını tescillemiştir. Bosna Hersek'in Yayçe şehrinde yapılan UKOAK'nin toplantısında herhangi bir delege tarafından Kosova sorunu hiç tartışılmamış ve aynı zamanda toplantıda Kosova'yı temsil eden bir delege de bulunmamıştır. Yayçe Toplantısında Kosova sorunu hakkında hiç konuşulmadıktan sonra Kosova Kurtuluş Bölgesel Topluluğunun Arnavut komünist liderleri Yakova'nın Buyan adlı köyünde 31 Aralık 1943'den 2 Ocak 1944'e kadar tarihte Buyan Konferansı olarak bilinen 49 temsilcinin katıldığı bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bunların 43'ü Arnavut, 3'ü Sırp 3'ü de Karadağlıdır. İngiliz diplomasinin temsilcisi olarak Teğmen Andry Hands da bu konferansta yer almıştır.² Buyan Konferansı'nın sonunda alınan karar, faşist işgalcilerle yapılan kurtuluş savaşının sonuna kadar devam etmesi ve Kosova'daki Metohiya'da³ (Rafshi i Dukagjinit) Arnavut çoğunluğun yaşamakta olduğu bölgelerdeki halk kendi istekleriyle Arnavutluk'a katılmıştır.⁴ Kosova komünist liderlerinin siyasi iradesi ve neden mücadele ettikleri bu kararlar açıkça belirtilmiştir. Böylece Kosova

¹ Nesrin Kenar, *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Palme Yayıncılık, Ankara 2005, s. 67.

² Vebi Xhemaili, *Forcat Kombëtare në Mbrojtje të Shqipërisë Etnike 1941-1945* (Etnik Arnavutluk Milli Savunma Güçleri), ARS Yayıncılık, Tetova 2006, s. 194.

³ Metohiya, Kosova'nın kuzeybatısında, Peç ve Prizren arasında kalan bir bölgedir.

⁴ Miranda Vickers, *Midis Serbëve dhe Shqiptarëve një Histori e Kosovës* (Arnavutlar ve Sırlar Arasında: Kosova Tarihi), (çev.) Arnavutça Xhevdet Shehu, Toena Yayınevi, Tiran 2004, s. 171-172.

YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ İÇİNDEKİ KOSOVA
ÖZERK BÖLGESİ SORUNU (1980-1989)

halkı Yugoslavya'nın bir parçası olmayı istememiş ve kendi kaderlerini tayin etme hakkına dayanarak Buyan Konferansında alınan kararı dile getirmiştir. Fakat Buyan Konferansı'nda Yugoslavya Komünist Partisi'nin (YKP) yöneticileri, özellikle YKP baş yöneticisi Josip Broz Tito ve yardımcısı Tempo, bitecek olan savaştan sonra Kosova ve Yugoslavya sınırlarıyla ilgili meseleyi gerekçe göstererek karşı çıkmışlardır. Aslında YKP bu topraklarda yaşayan Arnavutları Nazizm'e karşı mücadelede müttefik olarak kullanmak istemiştir. Ayrıca Kosova aracılığıyla Tito, Arnavutluk'u Yugoslavya Federasyonu'na katmak istemiştir.⁵ YKP, Buyan'da alınan kararları tanımamış ve 7-9 Nisan 1945 ile 10 Temmuz 1945 tarihlerinde, Tito'ya bağlı Kosova Milli Kurtuluş Hareketi öncülüğünde Prizren'de toplanan Kosova Bölgesi Halk Meclisi, Kosova'nın Federal Sırbistan'ın parçası olarak Yugoslavya içinde kalması kararını almıştır.⁶ Konseye katılan 142 üyeden sadece 33'ü Arnavut iken; söz konusu karar, oylama ve konu üzerine tek bir konuşma yapılmadan alkışlarla kabul edilmiştir. Sırbistan "Halk Meclisi" bu karara dayanarak 3 Eylül 1945'te çıkardığı yasayla Kosova ve Metohiya'nın özerkliğini ilan etmiş ve bu toprakların, Sırbistan'ı oluşturan bölgelerden biri olduğunu açıklamıştır.⁷

Kosova yasal bir şekilde Sırbistan'ın kontrolü altında kaldıktan sonra, 1963-1968 yılları arasında, YSFC'deki diğer Cumhuriyetler gibi adil bir Cumhuriyet birimine dönüştürülmesi için Kosova'da gösteriler düzenlenmiştir. Bu sebeple 1974 yılında YSFC Anayasası'nda iyileşmeler yapılmıştır. Kosova yeni Anayasa'da tam bir Özerklik ve Federal Parlamento'da oy hakkı olan bir temsilci kazansa da 1974 Anayasası ile yeniden Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti'nin toprakları içinde kalmıştır.

Bu çalışmanın amacı Yugoslavya'da sorun haline gelmiş Kosova konusunun 1980-1989 yılları arası dönemde hangi evrelerden geçtiğini analiz etmektir. Söz konusu dönemin seçilmesindeki ana husus, Kosova meselesine ilişkin 1981'de öğrenci gösterileriyle başlayan ve Kosova'nın özerkliğinin kaldırıldığı 1989 yılına kadar olan sürecin literatürde yeterince yer bulamamasından kaynaklanmaktadır. Çalışmada süreç analizi yapılırken, belirtilen döneme ilişkin Makedonya ve Slovenya'da bulunan Yugoslavya devlet arşiv belgelerinden yararlanılmıştır. Konuyla ilgili

⁵ Aynı yerde, s. 173.

⁶ Selçuk Ural, "Balkanlarda Aşırı Milliyetçiliğin Gölgesinde Kosova ve Bağımsızlık", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, Nisan 2014, s. 163.

⁷ Murat Yılmaz, *Kosova Bağımsızlık Yolunda*, İlke Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 38.

Arnavutça inceleme eserlere de sıklıkla başvuruda bulunulmuştur. Bu bağlamda çalışmanın analitik yapısı dört kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda Kosova'daki 1981 yılında yaşanan öğrenci gösterileri ele alınırken, ikinci kısımda 1981-1989 arası dönemde nüfus verilerine ve ekonomik duruma yer verilmiştir. Üçüncü kısımda Kosova'daki gelişmelerin yanı sıra 1980'li yılların ikinci yarısında YSFC içerisinde yükselişe geçen Sırp milliyetçiliği incelenmiş olup, son kısımda ise Kosova'nın özerkliğinin kaldırılması süreci irdelenmiştir.

1. Kosova'daki 1981 Yılı Öğrenci Gösterileri

20. yüzyılın 80'li yılları Kosova ve (YSFC) için ülkenin siyasal tarihinde en zor dönem olarak bilinmektedir. Yugoslavya Federasyonu'nda yaşanan çok sayıda ekonomik ve siyasi kriz, hükümet sisteminin sarsılmasına neden olmuştur. Kosova Bölgesi, Sırp ve Arnavutlar arasında siyasi, ekonomik ve kültürel bir savaş alanına dönüştürülmüştür. 1974 Anayasası'na göre değiştirilen Kosova'nın statüsü Arnavutlar ve Sırbistan Cumhuriyeti'nin isteklerini karşılamamıştır. Kosova, YSFC içinde özerkliğini kazanmasına rağmen, kurumları yine Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti'nin kontrolü altında olmuştur. Ancak 1963 ve 1968'de yer alan gösterilerden beri Arnavutların tek hedefi Kosova'yı cumhuriyet haline getirmek olmuştur. Ayrıca Arnavutlara göre Kosova'nın statüsünün gelişmesiyle bu hedefin gerçekleşmesine bir adım daha yaklaşılmıştır. Sırp ise 1974 Anayasası'nın değişikliklerini halkına ve cumhuriyetine karşı bir saldırı olarak görmüştür. Bu realitede Sırp'ların amaçları, eski anayasanın ve Rankoviç'in zamanındaki Kosova'nın statüsünün geri alınması olmuştur.⁸ Dolayısıyla Kosova meselesi Arnavutlar ve Sırp arasında sıfır toplamlı bir denkleme dönüşmüştür.

Yugoslavya sisteminin ilk sarsıntısı Kosova'nın başkenti Priştine'de öğrencilerin gösterileri ile başlamıştır. Kosova'da 1981'in baharında Tito'nun ölümünden (4 Mayıs 1980) bir yıl sonra öğrencilerin gösterileri olmuştur. Bu gösterilere öğrenciler, çalışanlar, lise öğrencileri ve aydınlar katılmışlardır. YSFC içinde Kosova'nın eşit anayasal konumu, Yugoslavya'nın en fakir ülkesi olarak sıralanan Kosova'nın kötü ekonomik durumu, eğitim sektöründeki zorluklar, çalışanların ağır iş koşulları, işsiz mezunların yüksek oranı ve bu zorluklar karşısında çoğu insanın Batı

⁸ Louis Sell, *Slobodan Milosevic and The Destruction of Yugoslavia, with a new afterword by the author*, Duke Yayıncılık, University Press, London 2002, s. 77.

YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ İÇİNDEKİ KOSOVA
ÖZERK BÖLGESİ SORUNU (1980-1989)

ülkelerine göç etmesi bu gösterilerde dile getirilmiştir. Söz konusu gösteriler Priştine Üniversitesi öğrenci yemekhanesinde 11 Mart 1981 saat 19.00 civarında öğrencilerin yemeklere karşı hoşnutsuzluk, verimsiz hizmetler, uzun kuyruklar ve yurdun içindeki kötü koşullar gerekçe gösterilerek başlatılmıştır. Yaklaşık 400 öğrenciden oluşan bir grup ilk önce yemekhanenin içinde protesto edilirken Teknik Eğitim Fakültesi Ramiz Sadiku Caddesine doğru devam eden kalabalık, “yemek”, “uygun koşullar”, “burjuvaziye hayır”, gibi afişler protestocular tarafından kullanılmıştır. Gösterinin barışçıl nitelikte ve öğrenci taleplerinin ekonomik, toplumsal bir karaktere sahip olmasına rağmen, polis güçleri müdahalede bulunmuş ve toplanan öğrencilerin şiddetli bir tepki vermesini provoke edecek birkaç göstericiyi tutuklamışlardır. Göz yaşartıcı gaz kullanıldıktan sonra öğrenciler dağılmıştır fakat protestolar 12 Mart sabahına kadar bütün gece devam etmiştir.⁹

11 Mart gösterisinin ardından cumhurbaşkanlığının olağandışı ortak toplantısı yapılmıştır. 11 Mart gösterisinden sonra Kosova Komünist Birliği (KKB) Başkanlığı ve Komünist Birliğin İl Komitesi, gösterilerin nedenleri ve Kosova'daki gerçek güvenlik durumunu değerlendirmek için bir araya gelmiştir. Gösterilerin değerlendirilmesinde Kosova'nın komünist siyasi liderleri görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bir taraf, Mahmut Bakalli ve Mustafa Sefedini'nin başkanlığında, öğrencilerin yurtlarda kötü koşullarda yaşaması sebebiyle yapılan gösterilerde sosyal bir ifadenin verilmesini talep etmişlerdir. Diğer taraf ise Azem Vlasi'nin önderliğinde ve toplantıların en aktif tarafı olarak, “Birlikten kuvvet doğar”, “revizyonistler lanet olsun”, “arkadaşlarımızı serbest bırakın”, gibi öğrenciler tarafından kullanılan afişleri siyasi bir karaktere sahip çağrılar olarak değerlendirmiştir. Ayrıca bu meselede, Azem Vlasi Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti'nden “düşman” olarak bahsederek gösterilere karıştığını söylemiştir.¹⁰ Fakat Mahmut Bakalli (Kosova Bölgesi Topluluğu'nun Başkanı) 12 Mart 1981'de Yugoslavya Komünist Birliği'ni (YKB) Merkez Konseyi'ne yönelik bir telgraf vasıtasıyla 11 Mart'ın sosyal gösterileri ile ilgili YKB'nin üyelerini yeniden ikna etmeyi denemiştir. Aynı zamanda protestoların bitmesiyle ülkedeki durumun Kosova kurumlarının kontrolü altında olduğunu

⁹ Qerim Lita, *Çështja Shqipëtare në YSFC 1981-1990 (përmbledhje punimesh dhe dokumente)* (YSFC'de Arnavut Sorunu 1981-1990; Belgeler ve çalışmaların özetlenmesi), Vatra Yayinevi, Üsküp 2014, s. 133.

¹⁰ Qerim Lita, “Demonstrat e Viti 1981 në Observimet e Organeve më të Larta të LKJ Shpallja e Gjendjes së Jashtëzakonshme në Prishtinë”, *Gazeta Koha*, Sayı IV, Nr. 1286, 2-3 prill 2011, s. 14.

AMİR JAKUPI

açıklamıştır. Ancak Mahmut Bakalli'nin bu tespitleri YSFC'nin anayasal düzeninin korunması nedeni ile Konsey tarafından reddedilmiştir. Bu Federal makamların üyeleri, 11 Mart gösterilerinin siyasi bir tutumu savunduğunu ve “düşmanın işe karıştığını” söylemişlerdir. Böylece, Azem Vlasi'nin fikrine katılmışlardır. Bu düşünce, YSFC liderliği tarafından, Yugoslavya liderliğinin resmi tutumu olarak 12 Mart tarihli *TANJUG* gazetesinde yayımlanmıştır.¹¹

Fakat Priştine Üniversitesi öğrencileri, polis güçlerinin insanları tutuklamasına rağmen, Mart, Nisan, Mayıs aylarının içerisinde yeniden gösteriler organize etmişlerdir. Bu defa aydınlar, Kosova Komünist Birliği'nin üyeleri, işçiler, farklı şehirlerden vatandaşlar, lise öğrencileri de gösterilere katılmışlardır. Diğer bir deyişle bu gösteriler, ulusal bir boyut kazanmıştır. 25 Mart Prizren, 26 Mart Priştine, 30 Mart Poduyeva ve 1-3 Mayıs'ta yeniden Priştine'de yer almışlardır. 26 Mart 1981 tarihinde Priştine'de yer alan gösteriler Yugoslavya tarihinin en önemli ve en büyük gösterilerinden biri olmuştur. Protesto ilk önce Priştine Üniversitesi yurdunda sabah saat 6'da başlamıştır. Öğrencilerden oluşan küçük bir grup üç yurdun giriş ve çıkışlarını kapatıp Üniversite'nin temsilcileriyle bir konuşma talep etmişlerdir. Onların aksine bazı il görevlileri protesto etmeye sokaklara çıkmışlardır. Priştine Üniversitesi yöneticileri ve Kosova siyasi liderleri arasında yapılan görüşmelerde, Yugoslavya'daki daha kaliteli yurtlarla kıyaslayarak, öğrenciler yurt koşullarından memnuniyetsizlik duyduklarını dile getirmişlerdir. Öğrenciler Kosova komünist liderleri ile bir anlaşma sağlayamayınca saat 16.30 civarında Priştine sokaklarına çıkıp protestoya başlamak üzere karar vermişlerdir. Protestocular 1 Mart protestolarına tezat olarak, bu defa “sömürgeciliğe hayır”, “bağımsızlık istiyoruz”, “uygun koşullar istiyoruz”, “eşitlik istiyoruz”, “Cumhuriyet istiyoruz” gibi siyasi afişler de kullanmışlardır. Ayrıca bu gösteride, öğrencileri korkutmak ve şiddet uygulamak amacıyla polis orantısız güç kullanmıştır.¹²

Gösteriler 1 ve 2 Nisan'da da devam etmiş ve yaklaşık 15.000 insan sosyal ve siyasi isteklerini savunmak için protesto etmeye sokaklara çıkmışlardır. Yine 1-2 Nisan 1981'de YSFC ve Yugoslavya Komünist Birliği Merkez Konseyi'nin liderliği, Kosova'nın güvenlik durumunu tartışmak için bir araya gelmişlerdir. Bu toplantıda şu kararlar alınmıştır: polis ve ordu kuvvetlerinin “Rubin 81” gizli planına göre hareket etmesi,

¹¹ Aynı yerde.

¹² Aynı yerde.

YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ İÇİNDEKİ KOSOVA
ÖZERK BÖLGESİ SORUNU (1980-1989)

bütün kamu kurumlarının koruma altına alınması, Priştine’de olağanüstü hal ilan edilmesi, Priştine’nin giriş ve çıkışlarına Yugoslavya Halk Ordusu üyelerinin gönderilmesi, saat 20.00 - 05.00 arasında vatandaşların sokağa çıkma yasağının uygulanması ile yabancı uyruklu kişilerin ve diplomatik temsilciliklerin hareketinin kısıtlanması olmuştur.¹³

Fakat Yugoslavya ve Kosova makamları göstericilerin taleplerini doğru bir şekilde değerlendirmemişlerdir. Gösterilerin düzenleyicileri ve gösterilerin düzenlenme sebepleri incelenmeden önyargıyla yaklaşılarak irredantist bulunmuş ve “düşman” tarafından (Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyeti (ASHC) kastedilerek) düzenlendiği değerlendirilmiştir.¹⁴ 5 Mayıs 1981’deki Yugoslavya Komünist Birliği’nin (YKB) Merkez Komitesi’nin toplantısında, Lazar Kolişevski çalışma gruplarında Kosova’daki yapılan gösterileri irredantizm ve karşıdevrimci olarak nitelendirilmesini önermiştir.¹⁵ Lazar Kolişevski’nin bu önerisi, YKB’nden destek görmüş ve gösterileri bu yönde değerlendirerek Federasyon’un da resmi düşüncesi oluşturmuştur. Buna ek olarak, YKB’nin liderliği “Kosova Bölgesi Platformu’nu” hazırlamış olup onun içeriğinin ve amacının ülkenin sorunlarını çözmek değil, bölgeyi dönemin Yugoslavya sisteminin ilkeleriyle aynı fikirde olmayanlardan temizlemek olmuştur. KKB aynı fikre katılmış fakat Arnavut aydınların bir kısmını, genç öğrencileri ve insanları etkilemekle suçlamıştır.¹⁶ KKB’nin en aktif Arnavut liderleri Mahmut Bakalli ve Fadil Hoca gösterilere karşı olup doğrudan Tiran’ı gösterilerin organizasyonuna yardımcı olmakla itham etmişler ancak göstericiler tarafından şoven ve milliyetçi olarak nitelendirilmişlerdir.¹⁷ Yugoslavya makamlarından bu karar alındıktan sonra, KKB, Priştine Üniversitesi ve Kosova’nın diğer bazı kurumları içinde politik ve kültürel farklılaşma geliştirmeye başlamıştır. Kosova Bölgesel Komitesi’nin başkanı Mahmut Bakalli, Xhavit Nimani ve aynı zamanda Priştine Üniversitesi’nin Rektörü görevden uzaklaştırılmıştır. Kosova Bilim ve Kültür Akademisi de değişimine tabi tutulmuştur. Akademi’den diğer entelektüeller Ali Hadri ve Pajazit Nushi gibi profesörler milliyetçi yazıları dolayısıyla tasfiye

¹³ Lita, *Çështja Shqipëtare*, s. 61.

¹⁴ Qani Aziz Mehmedi, *Shtetformimi i Kosovës* (Kosova’nın Devlet Oluşumu), Akademia Diplomatike Shqiptare, Priştine 2011, s. 59.

¹⁵ Aynı yerde.

¹⁶ Arhiv Slovenije, Fond Centralni Komite Zveze Komunistov Slovenije (F. CK ZKS) (Bundan sonra AS. 1589) AS. 1589 IV ş. 1396.

¹⁷ Noel Malcolm, *Balkanları Anlamak İçin*, (çev.) Özden Arıkan, Sabah Kitapçılık, İstanbul 1999, s. 394.

AMİR JAKUPI

edilmişlerdir. Sırp kaynaklarına göre yukarıdaki profesörler doğrudan Arnavut milliyetçiliğinin ve irredantizmin genişlemesini etkilemiştir.¹⁸ Priştine Üniversitesi'ndeki tasfiyeden dolayı, 25 profesör görevinden alınmış, 3 akademisyen siyasi nedenler yüzünden işe başlayamamış, 1982-83 eğitim öğretim yılında 157 aday siyasi nedenlerden Üniversite'ye kayıt olamamış ve 58 öğrenci Üniversite'den 5 yıl süreli kayıt hakkından men edilerek dışlanmış.¹⁹ Herljeviç, İçişleri Bakanına göre, Kosova'daki ayaklanmalar yüzünden tasfiye edilen 154 bireyden çoğu aydınlardan olmuştur.²⁰ Ayrıca 1982-1985 yılları arasında KKB'nin raporuna göre, 2.376 üye KKB'den ayrılmış, onlardan 1.132'si dışlanmış, 1.151'i kayıtlardan silinmiş ve 93 kişi kendi istekleriyle uzaklaştırılmıştır.²¹

Öğrenci gösterileri hakkında ASHC tarafından da tepki gösterilmiştir. Mart ve Nisan'da gösterilerin başlamasından sonra ilk defa 8 Nisan 1981'de, ASHC tarafından ilk tepki gelmiştir. "*Zeri i Popullit*" (Halkın Sesi) Arnavut gazetesinde, Arnavutluk'un İşçiler Partisi lideri Enver Hoca'nın yazdığı bir makale yayımlanmıştır. Bu makalede Kosova'daki zor ekonomik durum ve protestoculara karşı aşırı güç kullanımıyla ilgili olarak Yugoslavya makamları suçlanmıştır. Diğer yandan Enver Hoca yapılan gösterilerin sosyal bir karakteri olduğunu değerlendirmiş, Kosova halkının gösterilerin düzenlemesi ile Arnavutluk'un hiçbir ilişkisi olmadığını söylemiştir. Ayrıca Enver Hoca Stive Dolancin'in 'gösterilerde 11 kişi öldürüldü' ifadesini yalanlamıştır. Hoca'ya göre ölenlerin sayısı daha fazladır: Priştine'de 150-200 kişi, Ferizovik'te 13 ve Prizren'de 3 kişi. Ölenlerin birçoğu Lipyan, Obiliç (lise öğrencileri) ve Poduyeva'dan olmuştur.²² Ayrıca 1981 gösterilerinin düzenlenmesini ya da Yugoslavya iç işleri ile ilişkisi olduğunu reddetmiştir. ASHC, hükümetinin ve İşçi Partisi'nin en popüler kişilerinden biri olan Ramiz Alia "*Bizim, Kosova'daki olaylardan haberimiz yoktu. Bizi haberdar edenler, o zamanda Priştine'de olan, profesörlerimiz oldu*" demiştir.²³ Fakat ASHC'nin siyasi liderleri,

¹⁸ Lita, "Demonstrat e viti 1981".

¹⁹ Pajazit Nushi, "Shkatërrimi i Arsimit, i Shkencës e i Kulturës shqiptare dhe i Sistemit Institucional të tyre nga sunduesi Serbomadhë", *Rrënia e Autonomisë të Kosovës*, Shoqata e Pavarur e Juristëve të Kosovës, Prishtine 1992, s. 67.

²⁰ Yugoslavia Adds Police In Troubled Albania Area", *The New York Times*, June 14, 1981.

²¹ AS.1589 IV shk. 1396.

²² Enver Hoxha, *Kosova është Shqipëri: Shënime nga Ditari Politik*, (Kosova Arnavutluk'tur, Siyasi Günlüğünden Notlar), Neraida Yayınevi, Tiran 1999, s. 90.

²³ Ethem Çeku, *Kosova në sfondin e diplomacisë së Jugosllavisë dhe të Shqipërisë 1945-1981* (Yugoslavya ve Arnavutluk diplomasinin arka planında Kosova 1945-1981), Priştine

YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ İÇİNDEKİ KOSOVA ÖZERK BÖLGESİ SORUNU (1980-1989)

öğrenci protestolarının organize edilmesine dâhil olmadıklarını savunmalarına rağmen, Arnavutluk'un siyasi liderleri ulusal eşitliği ve Kosova'nın cumhuriyet olması taleplerini açıkça desteklemişlerdir. Gösteriler sırasında katılanlardan birkaç kez Enver Hoca'nın adı duyulmuş ve "Yaşasın Marksizm-Leninizm ideolojisi" gibi sloganlar kullanılmıştır. Bunun yüzünden Yugoslavya yetkilileri, Arnavutluk devletinin karışması olasılığı şüphelerini doğrulamıştır. YSFC tarafından Arnavutluk'a yapılan suçlamalar, öğrenci afişlerinden kaynaklanmıştır. Gösterilerin bitmesinden sonra da ASHC ve YSFC arasındaki suçlamalar karşılıklı devam etmiştir. Enver Hoca ve Ramiz Aliya Yugoslavya hükümetine karşı en çok eleştiri yapan Arnavutlar olmuştur. 19 ve 20 Mart 1982'de Arnavut yazarların Genel Kurulu'nda, Ramiz Aliya 1981'de Kosova'da yer alan olaylardan sonra Arnavutluk-Yugoslavya ilişkilerinin bozulduğunu belirtmiştir. Üstelik Yugoslav Titocular, Arnavutluk'a ve Arnavut olan her şeye karşı propagandacı bir kampanya başlatması ve Yugoslavya'nın Kosova'daki tüm şoven eylemleri Arnavut bütünlüğüne ve milliyetine karşı gizlemesi ile suçlanmıştır.²⁴

2. 1980-1989 Yılları Arasında Demografik ve Ekonomik Açından Kosova

1948'de YSFC'nin kuruluşundan sonra ilk nüfus sayımı yapılmıştır. Kosova Bölgesi'nde 733.820 insan yaşamakta ve onlardan 498.242 kişilik nüfusla %68,5 oranında Arnavut uyruklu, 171.914 ile %23,6'si Sırp, 28.050 ile %3,9'u Karadağlı, 1.315 ile %0,2'si Türk ve diğerleri olmuştur. Ancak 1981 nüfus sayımına göre Kosova'daki Arnavutlar %77,4'ü meydana getirirken, %13,2'sini Sırp, %1,7'sini Karadağlılar, %1'ini ise Türkler oluşturmuştur. Kosova'daki resmi verilere baktığımızda, Arnavut nüfusunda önemli bir artış olduğu gözlemlenmiştir. 1961 yılının nüfus sayımıyla 1981 sayımı nüfusu kıyaslanınca 1961'den 1981'e, Arnavut nüfusunda %67,25'ten %77,4'e kadar demografik bir artışın olduğu görülmüştür. Arnavut nüfusunun bu artışı, 1965 yılında %40,5 ve 1985'te %35,1 doğum yüzdesi ile doğum oranının artması, 1965 yılında %10,9 ve 1985'te %6,7 ile

Üniversitesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: İbrahim Gashi, Priştine 2008, s. 275.

²⁴ Drzaven Arhiv na Makedonja, F. Centralen Komitet na Socjalična Komunist na Makedonija (Bundan sonra DARM). DARM, 1.427.468.10/37-45; Kosova'daki gösterilerinin tamamlanmasından sonra, ASHC'in Başbakanı ve Yugoslavlar ile iyi ilişkileri olan Mehmet Shehu, 17 Aralık 1981'de Enver Hoca'nın emriyle vurularak öldürüldü. Blendi Fevziu, *Enver Hoxha*, 5. Baskı, UET Press & Klan Yayıncılık, Tiran 2014, s. 192.

AMİR JAKUPI

ölüm oranının azalması nedeni olarak gerçekleşmiştir.²⁵ Böylece, doğum oranındaki bu artışla birlikte, Avrupa'nın en yüksek doğum oranına sahip olan ülkesi olmuştur.²⁶ Kosova'daki Arnavutların doğum oranındaki bu artışı, Sırp siyasi liderleri kendi ulusuna bir saldırı olarak kabul etmiştir. Dobrica Qosiq 1980'lerin başında, Arnavutların doğurganlık sorununa negatif bir yön vermiştir. Qosiq şunu vurgulamıştır: “Söz konusu olan bu demografik süreci, şimdiye kadar hiç kimse etkili bir şekilde yatırtmaya çalışmadı. Bu süreç engel olmaksızın, ayrılıkçı ideolojinin manevi desteği ile etnik açıdan temiz Kosova sloganına ve ulusal ayrıcalığa dayalı olarak ilerlemektedir”.²⁷

Arnavutların doğum oranlarına tezat olarak, Kosova'daki Sırp lar düşük bir doğum oranına sahip olmuşlardır. Sırp ların Yugoslavya'daki diğer cumhuriyetlere göç etmesinden dolayı Kosova'daki Sırp nüfusu önemli ölçüde düşmüştür. Arnavut ve Sırp tarih yazımında Sırp ların göç nedenleri ve sayısı için farklı veri sağlanmıştır. Fakat resmi kaynaklara göre, Kosova'daki Sırp ların sayısı 1961'de %23,6 ve 1981'e kadar %13,2 oranına düşmüştür.²⁸ Sırp ların göç etmesi 1982-1985 yılları arasında da devam etmiştir. Sırp kaynaklarına göre ise 1982'den 1985 yılının ilk yarısına kadar Kosova'dan toplamda 16.092 kişi göç etmiş, bunlar 1.622 aile, 5704 aile üyesi ve 11.018 kişi olmuştur.²⁹ Sırp lar KKB'yi ve Arnavutları, yerli Sırp ların Kosova'dan göç etmeleri nedeniyle suçlamışlardır. KKB'nin raporlarına göre, Sırp göçlerini önlemek ve Kosova'ya yeniden getirmek için KKB belirli faaliyetler düzenlemiştir. KKB'nin verilerine göre 1984 ve 1985'te 1982-1983 yıllarına göre göç eden ailelerin sayısı önemli ölçüde azalmıştır. 1982 yılı sırasında Kosova'dan 817 aile ve 2.360 aile üyesi ayrılmış; 1983'te 451 aile ve 1.444 aile üyesi; 1984'te 267 aile ve 854 üyesi,

²⁵ Bernard Lory, *Europa Ballkanike nga viti 1945 deri në Ditët Tona* (Balkan Avrupa, 1945'ten günümüze), (çev.) Arnavutça Sokol Haxhimusaj, Dituria Yayıncılık, Tiran 2007, s. 206.

²⁶ Aynı yerde; Sırp kaynaklara göre YSFC'nin içinde nüfusun büyük bir göç etmesi vardır. Milletlere göre Müslümanlar Sancak'tan Bosna Hersek'e, Kosovalı ve Makedonya Türkleri Türkiye'ye, çoğunlukla İstanbul'da, göç etmiştir. Branko Petranoviç, *İstorija na Jugoslavije 1918-1988 Treca Knigja Socjalisticka Jugoslavija 1945-1988*, Üçüncü Kitap, Nolit Yayıncılık, Belgrad 1988, s. 426.

²⁷ Hivzi İslami, *Studime Demografike 100 Vjet të Zhvillimit Demografik Të Kosovës* (Demografik Çalışmalar, Kosova Demografik Gelişiminin 100 Yılı), Kosova Bilim ve Sanat Akademisi, Özel baskılar LXXXV Sosyal Bilimler Bölümü, Kitap 25, İkinci Baskı, Priştine 2008, s. 127.

²⁸ L. Doğan Tılıç, *Kosova: Milliyetçiliğin Peşindeki Kartal*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1999, s. 95.

²⁹ DARM, 1.427.435-49-54/381-520.

YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ İÇİNDEKİ KOSOVA
ÖZERK BÖLGESİ SORUNU (1980-1989)

1985 yılının ilk altı ayında 140 aile ve 370 üyesi kalmıştır.³⁰ Sırp ların Kosova'ya geri dönmeleri için, iş, ekilebilecek tarla ve güvenlik gibi oldukça yüksek avantajlar verilmiştir.³¹ Fakat Kosova'dan gidenler sadece Sırp lar olmamış; Arnavutlar da ekonomik, siyasi, kültürel nedenlerle Batı Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. 1981'den 1987'ye kadar Kosova'dan ayrılanların sayısı sadece 22 bin kişi olmuştur.³² Yugoslavya kaynaklarına göre 1980'lerde yaklaşık 51.000 Arnavut uyruklu işçinin Batı ülkelerinde çalıştığı anlaşılmış ve pek çoğu Kosova (26.000), Makedonya (20.000), Karadağ (1.500-2.960) ve Sırbistan'dan gidenler olmuştur (2.000-3.000).³³

1980'lerin başında Yugoslavya'yı etkileyen siyasi-ekonomik kriz, aynı şekilde Kosova'yı da derin bir krize sürüklemiştir. Nüfusun artışına rağmen toplumsal yeniden üretim sürekli bir azalma içinde olmuştur. 1980'ler boyunca ise Kosova'nın ekonomik gelişmişliği de devamlı olarak azalmıştır.(1947'de YSFC'in ortalamasının %49'una, 1989'da ise %27'sine sahipti).³⁴ 1974 sonrasında, Kosova ekonomisi, bölgenin özerk hale getirilmesi sonrasında bir gelişmeye sahip olmuştur. Kosova diğer cumhuriyetlerle neredeyse eşit seviyeye gelmiştir. Fakat YSFC'inin adem-i merkezi yönetiminin bozulması nedeniyle sermayenin çoğu Kosova'dan Belgrad'a geçmiştir. Bu nedenle sermayenin çoğundan Kosovalılar yararlanamamıştır. Buna bağlı olarak 1970'ten sonrası, Yugoslavya'nın adem-i merkezi yönetimindeki, Kosova'da "Trepča radi, Belgrad se gradi" (Trepča çalışır, Belgrad inşa edilir) sloganı kullanılmıştır. Trepča, Kosova zenginliğinin sembolü ve temel ekonomik merkezi olmuştur. Kosova tüm ekonomik ve sosyal açılardan YSFC'nde en az gelişmiş ülke olarak tanınmıştır. 1979'da kişi başı gelir sadece 795 \$ veya ulusal ortalamanın %30'u olarak belirlenmiştir. Slovenya Cumhuriyeti ile kıyaslandığında, kişi

³⁰ AS 1589 IV ş.k.1396.

³¹ AS 1589 IV ş.k.1396. Sırp kaynaklarına göre 1982'den 1987'e kadar Kosova'ya yaklaşık 3000 kişi geri dönmüş ve 2000 kişi Kosova'ya dönmek için belirlenmiştir. AS 1589 IV Şkatla 872 - KOSOVO.

³² İrfan Kaya, *Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası*, Umuttepe Yayınları, Ankara 2003, s. 73.

³³ DARM, 1.427.469.85/587-879; Bunların çoğu Almanya'ya 32-35,000, İsviçre 5.000, Belçika 4.000, İsveç 3000, Avusturya 3.000, Fransa 3.000. DARM, 1.427.469.85/587-879; Tehdit Edilen Halklar Derneği'ne göre (Gesellschaft für Bedrohte Völker) Göttingen'de (Almanya Federal Cumhuriyeti), 1980'lere kadar, ekonomik ve politik nedenlerle, yaklaşık 250.000 Arnavut Yugoslavya'dan, onlardan 100.000'i Almanya, yaklaşık 60.000 İsviçre'de, yaklaşık 40.000'i diğer batı ülkelerinde ve yaklaşık 50.000 eski Yugoslavya'nın kuzey cumhuriyetlerine göç etti. İslami, *Studime Demografike*, s. 320.

³⁴ Fetah Reçica, "Veçorite Strukturale të ekonomisë së Kosovës" (Kosova ekonomisinin yapısal özellikleri), *Thesis Kosova*, Nr. 1, 2009, 27-51, s. 34.

AMİR JAKUPI

başı en yüksek geliri olan devletin, Kosova'dan neredeyse yedi kat fazla gelire sahip olduğu görülmüştür.³⁵ 1981'de ise, Kosova'daki kişi başı gelir %29,5 oranında ve 1988'de ulusal ortalamasının sadece %27,6'sını kapsamaktadır.³⁶

Öğrenci gösterilerinden sonra, ülkenin ekonomik gelişmesi ve işsizliğin azaltılması için birkaç girişim başlatılmıştır. Ancak diğer Cumhuriyetlere göre YSFC'nin içinde Kosova yine en küçük ekonomik gelişmeye sahip olmuştur. KKB'nin kaynaklarına göre 1948'den 1984'e kadar Kosova'nın toplam ekonomik gelişimi yıllık ortalama seviyesine göre %5,1 oranıyla en düşük seviyeye gelmiştir. Ekonominin toplumsal sektörü %80 katılımı ile tüm ekonomik gelişmenin ana dayanağı olmuştur. 1952-1984 yılları içinde toplumsal sektördeki yıllık istihdamı %5,5'e kadar artmıştır. 1985 yılının sonunda ise hizmet sektöründe çalışanların toplam sayısı 213.000 kişi olarak belirlenmiştir. Sanayi sektörü aynı zamanda 1954'te %16'iken 1984'te %42'ye kadar bir artış elde etmiştir. O dönem içerisinde ise, tarım sektöründe %59'dan yaklaşık %20 oranına kadar azalma gerçekleşmiştir.³⁷

Kosova'nın ekonomik-siyasi sorunlarından biri de işsizlik olmuştur. Ulusal resmi istatistiklere göre Kosova YSFC işsizlerinin en yüksek yüzdeye sahip bölgesi olmuştur. 1952'den 1988'e kadar resmi işsizlik istatistiklerine bakarak diğer Cumhuriyetler ve bölgelerle karşılaştıracak olunursa aralarındaki fark her zaman büyük olmuştur. Verilere göre 1952'de Kosova'daki 100 vatandaştan 4,8'i çalışan (Yugoslavya'daki 100 vatandaştan 10,3'ü çalışan), 1972'de 9,9 (Yugoslavya'da 20,3), 1982'de 9,0 (Yugoslavya'da 27,0) ve 1988'de 12,6 çalışan (Yugoslavya'da 29,2) olmuştur.³⁸ 1984'te Kosova'da işsizlik oranı %29,1 iken Yugoslavya genelinde %12,7 Slovenya'da ise %1,8 olmuştur. Her yıl Kosova'daki iş arayan kişilerin sayısı büyük oranda artmıştır. Sadece 1984'te iş arayanların sayısı yaklaşık 118 bin kişi olarak açıklanmıştır.³⁹ 1,5 milyon Kosova

³⁵ Patrick F. R. Arhsien and R. A. Howells, "Yugoslavia, Albania and the Kosovo Riots", *The World Today*, Cilt 37, Sayı 11, Kasım 1981, s. 420.

³⁶ Musa Limani, "Hapsira gjeografike, pasurite natyrore, veçorite demografike dhe zhvillimi ekonomik e shoqërore i Kosovës" (Coğrafi alan, doğal kaynaklar, demografik özellikler ve Kosova'nın ekonomik ve sosyal gelişmesi), *Rrënimi i Autonomisë së Kosovës* (Kosova Özerkliğinin Yıkımı), Shoqata e Pavarur e Juristeve të Kosovës, Priştine 1992, s. 23.

³⁷ As.1589 IV shk. 1396.

³⁸ Limani, *a.g.m.*, s. 24.

³⁹ Tiliç, *a.g.e.*, s. 94.

YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ İÇİNDEKİ KOSOVA ÖZERK BÖLGESİ SORUNU (1980-1989)

nüfusundan sadece 178.000'i devlet kurumlarında çalışmıştır (sivil toplum, okullar, hastaneler ve diğer kurumlarda). Kurumlardaki çalışanların ulusal bileşiminde Sırlar ve Karadağlılar nüfusun %15'ini oluştururken, toplam işlerdeki nüfusu %30'unu oluşturmuştur.⁴⁰ KKB'nin kaynaklarına göre, Kosova Bölgesi'nde 1984 yılının sonlarında toplumsal sektörde çalışanların sayısı 205.000'e ulaşmış, çalışanların 153.000'i de ekonomi sektöründe çalışmıştır. Ekonomi sektöründe çalışanlardan 5.073'ü üstün profesyonel hazırlıklı, 4.615'i yüksek hazırlıklı, 29.402'i ortaokul hazırlıklı, 12.591'i yüksek nitelikli ve 45.387'si nitelikli çalışanlar alınmıştır.⁴¹

3. Sırp Milliyetçiliğinin Yükselişi

1982'den 1985'e kadar Kosova'daki durum kontrol altında olup 1986'dan sonra yeniden alevlenmeye başlamıştır. Bu sefer ilgi odağı Kosova'da yaşayan Sırlar olmuştur. Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti'nin politikacılarının desteği ile sadece Kosova'nın değil tüm YSFC'nin statüsünü değiştirmek için siyasi-hukuki çeşitli girişimler başlatılmıştır. Ülkenin siyasi durumunu değerlendirme amacıyla hazırlanan KKB'nin raporunda, YSFC içindeki bazı siyasi çevreler, (özellikle Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti'nin içinde), özel önlemleri "İktidar tarafından kontrol edilen sistem" olarak kastederek Kosova'nın siyasi durumunu belirsiz olarak sunmak istemişlerdir. Onlara göre, Kosova ve Yugoslavya'daki Arnavutlar Yugoslavya Federasyonu'nun birliği ve istikrarı için "güvensiz veya tehlikeli unsurlardır". Ayrıca, Arnavutlar hükümet ve siyasi liderlikte doğrudan bunun riskli olacağı düşüncesini kamuoyunda yaratılmak istemişlerdir.⁴² Bu ifadeler, KKB, YKB ve Sırbistan Komünist Birlikleri'nin makamlarında komünistleri temsil edecek üyelerin hakkında önerilen seçim kriterlerinin karar alındığı 1985'te ortaya çıkmıştır. Adil olmayan kriterlerden biri, özellikle Arnavut halkına karşı, ikinci maddesi "bürokratikleşme, teknokrasi, liberalleştirme, milliyetçilik, irredantizm, ideoloji, YKB'nin politikası ve ülkemize yönelik kara propagandaya karşı olan adaylar" olmuştur. Bu olaylardan sonra, adayların çoğuna, devlet kurumlarında temsil edecek insanları seçme fırsatı verilmemiştir. Birçok siyasi ve akademik kişiye, 1981'deki öğrenci gösterilerine destek verdikleri

⁴⁰ Zidas Daskalovski, "Claims to Kosovo: Nationalism Self-Determination", *Understanding the War in Kosovo*, (ed.) Florian Bieber, Zidas Daskalovski, London 2003, s. 20.

⁴¹ AS 1589 IV ŞK.1396.

⁴² AS 1589 IV ŞK.1396.

AMİR JAKUPI

için Kosova'nın siyasi temsilcisini seçme fırsatı verilmemiştir.⁴³ Fakat YSFC içinde yapılan seçimlerden sonra, Kosova ve Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti siyaset sahnesinde birçok yeni aktör ortaya çıkmıştır. 1986 yılının Nisan sonunda gerçekleşen Komünist Partisi'nin 14. Konferansında, KKB'nin başkanlığında farklı değişiklikler yapılmıştır. Parti'nin başkanlığına 38 yaşındaki Azem Vlasi gelmiş, İkinci Dünya Savaşı sırasında partizan savaşının sembolü ve lideri Fadil Hoca ise Parti'den dışlanmıştır. KKB'nin eski üyelerinden sadece Ali Şukriya, Sinan Hasani ve Kole Şiroka kalmıştır. Sinan Hasani ise 15 Mayıs 1986'da 1 yıl süreyle YSFC Başkanı seçilmiştir. YSFC'nin başkanı olarak ilk defa bir Arnavut seçilmiştir. Fakat kendisinin de vurguladığı gibi, izlediği politika tamamen Sırp'ların politikasına göre olmuştur.⁴⁴

Sırbistan Komünist Birliği'nin, Kosova'daki Sırp'lar ve bazı Sırp Fen ve Sanat Akademisi'nin aydınları ile birlikte, onların kendi görüşlerini halka farklı "dilekçeler" aracılığıyla sunmaya başlamışlardır. Olayların başlangıç noktası, Komünist Birliği'nin Arnavut "milliyetçilik" ve "irredantizm" ile ilgili bağlantıları ve topluma karşı yıkıcı eylemleri olmuştur. 1985'in bahar aylarında, Karadağlı Kosta Bulatoviç, 2.016 kişi tarafından imzalanmış bir dilekçe hazırlamıştır. Bu dilekçede, 1941'den beri Arnavutluk'tan 300.000 kişinin geldiği yazılmıştır.⁴⁵ 1985'ten sonra, Akademi'nin Başkanı Dobrica Qosiç, Sırp Ortodoks Kilisesi temsilcileri ve Belgrad'dan diğer 215 aydının yardımıyla Karadağlılardan ve Sırp'lardan birçok benzeri dilekçe alınmıştır. Bu dilekçeler 21 Ocak 1986'da yayınlanmış ve ilk defa "Arnavutların Kosovalı Sırp'lara yaptığı soykırım" ifadesinden bahsedilmiştir.⁴⁶ Dilekçeler Kosova ve Arnavutlara karşı rövanşist emirler ile Sırp milliyetçiliğini içermiştir. Ancak KKB, Kosova Bölgesi'nin makamlarını arka plana atarak sadece Federasyon ve Cumhuriyetlerin makamlarına gönderildiğini bildirmiştir. Buradan bu dilekçelerin sahiplerinin Kosova Bölgesi'ni anayasaya dâhil etmediği olmuştur. Federasyon'un içindeki olayların yanı sıra Sırp'lar ve Karadağlılardan bahsederek Kosova'da yaşamının dayanılmaz bir şey

⁴³ AS 1589 IV ŞK.1396. 1985'teki Haziranın sonunda, Kosova Komünist Birliği'nde uyruklara göre, %67 Arnavut, %22,4 Sırp, %5,3 Karadağlı, %2,8 Müslüman, %0,88 Türk, %0,61 Roman ve %0,95 diğerleri vardır. AS 1589 IV ŞK.1396.

⁴⁴ Viktor Meier, *Yugoslavia: A History of its Demise*, (çev.) Sabrina P. Ramet, Taylor & Francis e-Library, London and New York 2005, s. 30.

⁴⁵ Malcolm, *a.g.e.*, s. 397.

⁴⁶ Sonja Biserko, *Yugoslavia's Implosion: The Fatal Attraction of Serbian Nationalism*, Norwegian Helsinki Committee Yayıncılık, Belgrad 2012, s. 72.

YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ İÇİNDEKİ KOSOVA
ÖZERK BÖLGESİ SORUNU (1980-1989)

olduğu şeklinde sunarak Sırp milliyetçiliği güçlendirilerek basının bir parçası olan dilekçelere dikkat çekilmiştir. Bu yazılar çoğunlukla “Jedinstvo” gazetesinde bulunmuştur.⁴⁷ Fakat KKB’ne göre bu “dilekçeler” Kosova’nın dışında özellikle Belgrad’da yazılıp hazırlanmıştır. Kosova’da ise dağıtım ve imza toplanıp manipüle edilmiştir. Örneğin, Kosova Ovası’da 2.011 vatandaşın imzaladığı belge, Belgrad’daki yaklaşık 200 kişi tarafından imzalanan, onların arasında Komünist Birliği ile çatışmaları olan bilimsel alanlarda ve kamuda çalışanlarının dilekçeleri olmuştur.⁴⁸ Sırp dilekçeleri, Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti’nin liderliği altında, Yugoslavya üniterizmi adına imzalamışlardır.⁴⁹

Sırp milliyetçiliği sadece Kosova’da değil tüm YSFC’nin içinde endişe verici olmuştur. “Sırp meselesinin” çözümlemesine Sırp Bilim ve Sanat Akademisi, 13 Haziran 1985’te 13. toplantısında Pavle Ivik, Antonije Isakovik, Dushan Kanazir, Mihajlo Markovik, Milosh Macura, Dejan Medakoviç, Mirosllav Pantik, Nikolla Pantik, Ljubisha Rakik, Radovan Samarxhik, Miomir Vukobratovik, Vasilije Krestik, Ivan Maksimovik, Kosta Mihajloviç, Stojan Çelik ve Nikolla Çobeljik adlı akademisyenlerden oluşan ‘Mevcut sosyal konular üzerinde Memorandum’un hazırlanması için Komite’ kurulması kararlaştırılmıştır.⁵⁰ Akademi’nin çalışmalarının tamamlanmasından sonra 24-25 Eylül 1986’da Belgrad’ın *Veçerni Novost* gazetesinde “SANU (Serpska Akademija i Nauka – Sırbistan Sanat ve Bilim Akademisi) Memorandumu” adlı bir belge yayınlanmıştır.⁵¹ SANU Memorandumu’nun içeriği iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm YSFC’ndeki ekonomik ve sosyal sorunlar iken, ikincisi ise Yugoslavya Federasyonu içindeki Sırbistan ve Sırp halkının durumu ile ilgili olmuştur.⁵² Aslında Memorandumun gerçek anlamı, Sırbistan milliyetçiliğinin ateşli bir beyanı olduğudur. Ayrıca 1974 yılı anayasasının kaldırılması ve Sırpların Sosyalist Yugoslavya’da egemen olması amaçlanmıştır. Bu proje ve tüm Sırp politikası hakkında Sırp tarihçi ve Sırbistan’ın eski lideri, Llatinka Peroviç, Sırbistan’ın askeri hedeflerinin “iç sınırların yeniden incelenmesi,

⁴⁷ AS 1589 IV ŞK.1396.

⁴⁸ AS 1589 IV ŞK.1396.

⁴⁹ Biserko, *a.g.e.*, s. 72.

⁵⁰ Enver Hoxha, “Politika Etnike dhe Shtetndertimi i Kosoves” (Etnik Politika ve Kosova’nın Devlet İnşası), <https://www.scribd.com/document/2841608/Enver-Hoxhaj-POLITIKA-ETNIKE-DHE-SHTETNDERTIMI-I-KOSOVES>, (20.03.2017), s. 84.

⁵¹ Olivera Miloşavljević, “The Abuse of the Authority of Science”, *The Road to War in Serbia Trauma and Catharsis*, (ed.) Nebojša Popov, Central European University Press, Budapest Hungary 2000, s. 276.

⁵² Biserko, *a.g.e.*, s. 81.

nüfusun değişimi ve Balkan siyasi alanının yeniden yapılandırılması” olduğunu vurgulamıştır.⁵³ Sırp aydınları, Sırp halkının “acılarına” alıntı yaparak ve halka yaptıklarına ağırlık vererek, kendi statü sorununa ilişkin çözümü için Sırp devletinin ve Yugoslavya Federasyonu’nun müdahale etmesini istemişlerdir. Ayrıca SANU Memorandumu, Arnavutları kültürel, fiziksel, hukuki ve siyasi soykırım ve Kosovalı Sırlara karşı anayasa reformu yapmak ile suçlamıştır. Buna göre özellikle 1981’deki öğrenci gösterilerinden sonra, Arnavutlar Kosovalı Sırp halkına karşı açıkça savaş başlatmışlardır.⁵⁴ Aynı zamanda Memorandumun içeriğinde, 1804’ten beri Sırbistan’ın, “son 20 yıl içerisinde Kosova’dan 200.000 Sırp göçtüğü için” en büyük zararı gördüğünü vurgulamışlardır.⁵⁵ Memorandum, Arnavutları ilk önce asırlık biyolojik düşman ve ardından Sırp halkına bir tehlike olarak sunmuştur. Memorandumun amacı ki tüm YSFC içinde Sırların egemenliği ya da Büyük Sırbistan’ın oluşturulması olmuştur.⁵⁶ Memorandum, Federasyonun içindeki birçok siyasetçi tarafından kınanmıştır. Ayrıca, yayınlanan belgenin taraflı olduğunu ve Yugoslavya öz-yönetimi ve milliyetler politikası ile çatıştığını ifade etmişlerdir. 30 Ekim 1986’da, Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti’nin Başkanı İvan Stamboliç, Belgrad Üniversitesi’nde yaptığı konuşmada Memorandumu eleştirmiştir. Konuşmasında “bu faşist bir girişimdir” ifadesini kullanırken çatışmaları ateşlemenin ve Yugoslavya içindeki uluslarının ilişkilerini bozmanın amaçladığını savunmuştur.⁵⁷ Memorandum, Sırp Akademisi’nin parçası olduğu halde, Sırp yönetimi SANU Memorandumu’nu ne reddetmiş ne de kendi resmi belgesi olarak kabul etmiştir.⁵⁸

4. Kosova’nın Özerkliğinin Kaldırılması

Önceden planlandığı düşünülen Kosova’nın özerkliğinin kaldırılması ve YSFC’nin yıkılması çalışması, 11 Şubat 1987 anayasa

⁵³ Hivzi İslami, “Lufta Kundër Faktorit Demografik Shqiptar si Strategji Afatgjate e Politikës Serbo-Jugoslave” (Sırp Politikasının Uzun Vadeli Bir Stratejisi Olarak Arnavut Demografik Faktörüne Karşı Savaş), *Akademia e Shkencave dhe Arteve te Kosoves* (Kosova Fen ve Sanat Akademisi Çalışmaları) 19 2012, Priştine 2013, s. 116.

⁵⁴ Paulin Kola, *The Search for Greater Albania*, Hurst & Company, London, 2003, s. 172.

⁵⁵ Malcolm, a.g.e., s. 398.

⁵⁶ İslami, *Studime Demografike*, s. 304.

⁵⁷ Dejan Jović, *Yugoslavia: A State that Withered Away*, Purdue University Press, USA 2009, s. 251.

⁵⁸ Hoxha, “Etnik politika”, s. 93; Akademi tarafından yayınlanmasıyla, dokuz yıl sonra 1995’te nihayet kabul etti ki “Memorandum adlandırılan” gerçekte kendi metniydi ve ilk yayınlanan versiyonu kelimesi kelimesine orijinaliydi.

YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ İÇİNDEKİ KOSOVA
ÖZERK BÖLGESİ SORUNU (1980-1989)

değişiklikleri için YSFC'nin Prezidyum Önerisi metninin bildiri ile başlamıştır.⁵⁹ Sosyalist Cumhuriyeti'nde başlatılan anayasa değişiklikleri tartışması 5 önemli noktadan oluşmuştur: özerk bölgelerin statüsünün değiştirilmesi, federal ulusal meclisin (Skupshtina) yapısının değiştirilmesi, vatandaşlardan önerilen oda üyelerinin prosedürünün doğası, asimetrik veya simetrik federasyonu, Federasyonun içindeki YKB'nin rolünün değiştirilmesi.⁶⁰ Tartışmaların dışında, Sırbistan Komünist Birliği'nin desteği ile 1988 yılı sırasında Kosova'da ve Sırbistan topraklarının içinde, bürokrasiye karşı reformlar adı altında, *mitingler (mitinge) ve dayanışma (solidarnost)* adlı birçok gösteri gerçekleştirilmiştir. Bu gösterilerde, Arnavut "milliyetçiliği" tarafından tehdit edilen Kosova'daki Sırlara destek verme amaçlı çağrılar yapılmış ve toplantılarda yer alan anayasa değişiklikleri ile ilgili girişime büyük destek verilmiştir. Ayrıca Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti içindeki iki özerk bölgenin yeniden dâhil edilmesi istenmiştir. En büyük toplantılardan biri 4 Eylül 1988'de Smederevo şehrinde, başkent Belgrad'ın 40 kilometre yakınlarında gerçekleşirken, yaklaşık 70 bin Sırp ve Karadağlı Kosova özerkliğinin kaldırılması ve onun Sırbistan'a dâhil edilmesi için protesto mitingi düzenlemişlerdir. Bu protestolarda kullanılan sloganlar "silah istiyoruz", "ordu Kosova'ya girmeli" şeklinde olmuştur.⁶¹ Durum kontrolden çıkmaya başlayınca, Kosova'daki Sırları sakinleştirmek için İvan Stamboliç, Slobodan Miloşeviç ile birlikte 24-25 Nisan 1987'de Kosova'yı ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında, Slobodan Miloşeviç Kosova'daki Sırlarla bir araya gelmiş ve kendisi bile insanların ilgisine şaşırmıştır. Miloşeviç bu ziyaretinde "Yugoslavya Kosovasız parçalanır, fakat Yugoslavya ve Sırbistan hiçbir zaman Kosova'yı vermeyecektir" demiştir.⁶²

Kosova Fen ve Sanatlar Akademisi anayasa değişiklikleri girişimine karşı tepki göstermiştir. Ayrıca Kosova Akademisi Sırbistan'ın anayasa değişikliklerini yapmasını kabul etmemiş eğer onlar tarafından anayasa yapılır ve özerk bölgelerin statüsü değiştirilirse, Sırbistan Anayasası'ndaki 47 sayılı değişikliğin ikinci maddesinde bulunan Özerk Bölgelerin Hakları'nın da ihlal edilmiş olacağını belirtmişlerdir. Söz konusu maddede

⁵⁹ Vickers, *a.g.e.*, s. 278.

⁶⁰ Sabrina P. Ramet, *The Three Yugoslavias State-Building and Legitimation 1918-2005*, Indiana University Press, Washington 2006, s. 337.

⁶¹ "Kosova Sorunu Büyüyor: Yugoslavya'da Arnavutlar aleyhine büyük gösteri yaptılar", *Milliyet Gazetesi*, 65. Yılı Sayı: 23000, 5 Eylül 1988.

⁶² Slobodan Miloşeviç'in Kosova ziyareti sırasında konuşması, 24 Nisan 1987. <http://www.slobodan-milosevic.org/news/milosevic-1987-3.pdf>. (17.04.2017).

AMİR JAKUPI

belirtildiği gibi: “Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti’nin Anayasası değiştirildiğinde, YSFC’nin Anayasasında tanımlanan özerk bölgelerin statüsü, hakları ve görevlerinde değişim yapılmamaktadır”.⁶³ Kosova Fen ve Sanatlar Akademisi’nin dışında siyasi temsilciler de tepki göstermişler ve anayasa değişiklikleriyle ilgili tartışmada, Kosova Özerk Bölgesinin statüsünde hiçbir değişiklik yapılmamasını talep etmişlerdir. Fakat anayasa değişiklikleri tartışmaları sırasında Kosova, Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti’ne kıyasla oldukça güçsüz olduğu için Sırbistan’ın bu girişimine karşı, YSFC içindeki diğer Cumhuriyetlerden medet ummuşlardır. Ancak Sırp milliyetçi kanadı, Miloşeviç’in başkanlığında, anayasa değişikliklerini yapmayı başarmak için Kosova ve Voyvodina Özerk Bölge Meclislerinin desteğine ihtiyaç duymuştur. KKB’nin yönetiminde olan Azem Vlasi, Kaçuşa Yaşari ve Ekrem Arifi anayasa tartışmaları sırasında Kosova’nın statüsüyle ilgili konuşmak istememişlerdir. Bu nedenle Miloşeviç’in girişimiyle Özerk Bölgelerini liderliğinde değişiklikler yapılmıştır. Ekim 1988’de Voyvodina Komünist Birliği’nin başkanları dışlanmıştır.

Kosova Komitesi ise Kaçuşa Yaşari ve onun halefi Azem Vlasi’nin Sırp makamlarının etkisi altında verdikleri “istifalarını” kabul etmiştir.⁶⁴ Vlasi özerkliğin uzatılmasını talep etmek gerekçesiyle YKB’den ayrılmıştır. Fakat Kaçuşa Yaşari ve Azem Vlasi’nin görevine son verilmesi Kosova halkını korkutmuş ve anayasal değişikliklerden dolayı Kosova özerkliğinin kaldırılması korkusu, 17 Kasım 1988 akşamı Trepça Maden İşletmelerinde çalışanların işi bittikten sonra, KKB Başkanlığı’nın “istifasına” ve Kosova statüsünün değiştirme çabalarına karşı protesto yürüyüşüne çıkmışlardır. Madencilerle birlikte aydınlar ve çalışanlar bir araya gelip Trepça’dan Kosova’nın başkenti Priştine’ye kadar 70 kilometre yürümüşlerdir. Protestocular Yugoslavya, Türkiye ve Arnavutluk’un ulusal bayraklarını ellerinde taşımışlardır. Madenciler Kaçuşa Yaşari ve Azem Vlasi’yi, 1974 Anayasası’nın ilkelerinin korunmasını desteklemek amacıyla beş gün boyunca protesto etmişlerdir. Aynı zamanda bu protesto, Kosova bölgesel liderlerinin Miloşeviç’e karşı bir saldırısı olarak görülmüştür.⁶⁵ Fakat Trepça

⁶³ “Deklarata Kushtetuese e 2 Korrikut”, *Akademia e Shkencave dhe Arteve të Kosovës*, Priştine 2015, s. 2.

⁶⁴ Vickers, *a.g.e.*, s. 281. Azem Vlasi 1986 yılından 1988’e kadar Kosova Komünistler Birliği’nin liderliğini üstlenmiş ve Sırp medyasının baskısı sonucu Kaçuşa Yaşari tarafından değiştirilmiştir.

⁶⁵ Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Bölgeler Sorunlar Yugoslavya*, Birikim Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 1995, s. 121.

YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ İÇİNDEKİ KOSOVA
ÖZERK BÖLGESİ SORUNU (1980-1989)

madencilerinin protestoları herhangi bir sonuç vermemiştir. Zira Ocak 1989'da KKB'nin başkanlığın Kosova Polisinin Amiri ya da Miloşević'in güvenilir adamı olarak bilinen Rahman Morina getirilmiştir. Rahman Morina ile beraber iki Arnavut Sırp yanlısı Hüsabedin Azemi ve Ali Şukriya'ya partinin içinde görevler verilmiştir. KKB içindeki değişiklikler Kosova'daki Arnavut halkında, YKB ve Federal Başkanlığının içindekilerce büyük tepki uyandırmıştır. Nedeni ise, Miloşević'in anayasa değişiklikleri ve özerkliğin kaldırılması ile ilgili planları daha gerçek hale getirmeleri olmuştur.⁶⁶

Bu bağlamda 1 Şubat 1989'da KKB liderliğinden ihraç edildikten sonra, Azem Vlasi'yi Trepça madencilerinin protestolarını desteklediği gerekçesiyle partiden de dışlanmışlardır. Vlasi ve diğer bazı üyelerin KKB'nden atılması ile birlikte (Aralık 1988), başlıca engellerden biri olan anayasa değişiklikleri ile ilgili Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti'nden önerilen değişikliklerin kabul edilmesi sağlanmıştır. Ayrıca 3 Şubat 1989'da, Sırbistan Ulusal Meclisi anayasal değişiklikleri onaylamış, bu değişiklikler ile Sırbistan, Kosova ve Voyvodina gibi özerk bölgelerin güvenlik, adalet, finans ve sosyal planlamasının doğrudan kontrolüne sahip olmuştur. Fakat bu değişiklikler için Kosova ve Voyvodina bölgelerinin meclislerinden de onay almaları gerekmiştir. Sırp Parlamentosu tarafından kabul edilen anayasal değişiklikler, Kosovalı Arnavut aydınlarını ve tüm Kosova halkını ayaklandırmış ve Şubat 1989'da, 215 Arnavut aydın Kosova'nın özerkliğini yok etmek karşı bir dilekçe imzalamışlardır. 20 Şubat 1989'da ise 1300 Trepça'nın Steri Turgut madeninin madencileri Kosova'nın özerkliğinin kaldırılmasına ve 1974 anayasasının temel ilkelerinin değiştirilmesine karşı bir protesto göstergesi olarak açlık grevine başlamışlardır. Bu açlık grevinin hemen ardından madenciler 10 maddeden oluşan kurallarını ilan etmişlerdir. En önemli maddelerden bazıları şunlardır: 1974 anayasasının temel ilkelerinin korunması, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Kosovalı Arnavutların ve diğer etnik bölgelerin geleceğini dikkate alması, Sırbistan ve Yugoslavya Arnavutlarına karşı baskının durdurulması, Ali Şukria, Hüsabedin Azemi ve Rahman Morina başkanlığındaki Sırp baskısı tarafından kurulan Kosova liderliğinin istifa etmesinin gerekliliği. 28 Şubat'ta Madenciler Rahman Morina, Ali Şukria ve Hüsabedin Azemi istifa haberinin alırken, grev sona ermiştir. Fakat Rahman Morina'nın istifasını Belgrad kabul etmemiş ve kendisi de Priştine'de aldığı kararı geri çekmiştir. Aynı akşam federal makamlar tarafından Kosova'da

⁶⁶ Meier, *a.g.e.*, s. 80-81.

AMİR JAKUPI

“olağanüstü önlemlerin” alınmasına karar vermiştir. Sırbistan öncülüğünde Kosova bölgesine 1500 federal ve bunların içinde bulunan 150 Sloven polis gönderilmiştir.⁶⁷ Madenciler greviden sonra 2 Mart 1989’da Azem Vlasi ve Trepça madeninin önde gelen iki şahsiyeti Aziz Arbasi ve Burhan Kavaja tutuklanmıştır.⁶⁸ Protestocular ile polisin çatışması sonucu yaklaşık 90 kişi hayatını kaybetmiş, yaklaşık 5000 Arnavut ise KKB’den dışlanmıştır.⁶⁹

Sırbistan Ulusal Meclisi tarafından onaylanan anayasal değişikliklerin kabul edilmesi için Voyvodina ve Kosova Özerk Bölgelerinin Meclisleri’nden de onay alınması gerekmiştir. Aslında bu noktada Kosova özerkliğinin ortadan kaldırılması gerçekleşmeye başlamıştır. 23 Mart 1989’da Kosova Meclisi’nin Sırp Parlamentosu’nda onaylanan anayasal değişikliklerin kabul edilmesi ile ilgili Kosova Meclisi’nin oy kullanmasına karar verilmiştir. Anayasal değişikliklerin onaylanması, Kosova Meclisi etrafında tanklar varken ve Meclis’te yetkisiz kişiler yer alırken, olağanüstü bir durumda gerçekleşmiştir.⁷⁰ Kosova Bölgesel Parlamentosu’nun 187 milletvekilinden sadece 10’u anayasal değişikliklere karşı oy kullanmıştır. 28 Mart 1989’da ise Sırbistan Parlamentosu, YSFC’nde yürürlükte olan 1974 Anayasası’na oy karşı olmasına rağmen, anayasal değişiklikleri onaylamıştır. Bu değişikliklere göre Kosova ve Voyvodina özerkliğin bir kısmını kaybetmiş ve Kosova ciddi ölçüde sınırlı bir özerliğe sahip olmuştur.⁷¹ Bölgelerin özerliği, 1963 yılının Anayasası’nda olduğu gibi azaltılmıştır. Sırbistan’ın yaptığı anayasa değişiklikleri ile Kosova bünyesinde güvenlik açısından sonunda meydana gelmiştir. Arnavut halkı ile polisi arasında çatışmalar yaşanırken, 22 sivil ve iki polis hayatını kaybetmiştir. Hırvatistan ve Slovenya Sosyalist Cumhuriyetleri Sırbistan’ın yaptığı anayasal değişikliklerini açıkça kınamışlar ve Kosova’ya destek olmuşlardır. Diğer yandan Bosna Hersek bu duruma sessiz kalmış, Makedonya, Voyvodina ve Karadağ ise Sırbistan’a destek olmuşlardır. Böylece Miloşević bu değişikliklerin sonucunda YSFC Meclisi’nde Kosova ve Voyvodina’dan iki oyun yanı sıra, Karadağ,

⁶⁷ Aynı yerde, s. 84-85.

⁶⁸ Aynı yerde, s. 87. Azem Vlasi ve diğer suçlananlar suçsuz ilan edildikten sonra 24 Şubat 1990’da haptisten çıkarılmıştır. Aynı yerde, s. 92.

⁶⁹ Bora, *a.g.e.*, s. 121.

⁷⁰ Esat Stavileci, “Rrënia e Autonomisë së Kosovës”, *Rrënia e Autonomisë së Kosovës*, Shoqata e Pavarur e Juristëve të Kosovës, Prishtine 1992, s. 44.

⁷¹ Aynı yerde.

YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ İÇİNDEKİ KOSOVA
ÖZERK BÖLGESİ SORUNU (1980-1989)

Makedonya ve kendisiyle beraber 5 oy kazanarak YSFC'yi de devre dışı bırakmıştır.⁷²

Anayasal değişikliklerin onaylanmasından sonra, 28 Haziran 1989'da Sırbistan Komünist Birliği Kosova Ovası'nda (Kosovo Polje), Kosova Savaşı'nın 600. yıldönümünün nedeniyle bir tören düzenlenmiştir. Türkiye'nin Yugoslavya Büyükelçisi, Yugoslavya Federasyonu'nun temsilcileri ve Yugoslavya'nın farklı yerlerinden gelen 1 milyona yakın kişi bu törene katılmıştır.⁷³ Slobodan Milošević yapmış olduğu milliyetçi konuşmasında şu ifadelere yer vermiştir: “*Altı yüzyıl sonra yeniden çatışmalara dâhil olduk ve bunlarla yüz yüzeyiz. Bunlar silahlı çatışmalar değildir, ancak silahlı çatışmalar da yok sayılamaz. Yaşasın Kosova kahramanlığının sonsuza kadar yaşayan anısı!, Yaşasın Sırbistan!, Yaşasın Yugoslavya!, Yaşasın barış ve halkların kardeşliği!*”⁷⁴ Slobodan Milošević'in Kosova Ovası'na gerçekleştirdiği ziyaretten sonra Kosova Yazarlar Birliği Başkanı Dr. İbrahim Rugova Alman haftalık gazetesi *Der Spiegel*'e Milošević'in Yugoslavya ve Arnavutlar arasında savaş ilan ettiğini açıklamıştır.⁷⁵

Sonuç

Kosova 1980-1989 yılları arasında YSFC tartışmalarının ana konusu haline gelmiştir. Tito'nun ölümünden sonraki Kosova'nın kötü ekonomik durumu ve Sırp baskısının başlaması, 1981 yılı gösterilerinin meydana gelmesinin esas nedeni olmuştur. Fakat gösterilerin sosyal sorunlara tepki olarak başlamasına rağmen, Mart ve Nisan ayında gerçekleştirilen gösteriler esnasında, siyasi bir karakter kazanmış, Kosova'nın Cumhuriyet olması istenmiştir. Sırp ve Federal makamları ise düzenleyicileri bulmadan gösterilerin milliyetçi ve irredantizm karaktere sahip olduğunu değerlendirmişlerdir. Öğrenci gösterilerinin bitmesinden sonra, 1981'de Sırp makamları gösterilerin karakteri hakkında Federal makamları inandırmayı

⁷² Bora, *a.g.e.*, s. 122; Fakat aynı zamanda Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti anayasal değişiklikler yapmıştı ki Makedonya Arnavutları konsekütif makamlar tarafından ulusal azınlık olarak ilan edilmişlerdir. Lita, *Çeshitja Shqiptare*, s. 126.

⁷³ Florian Bieber, “Nationalist Mobilization and Stories of Serb Suffering”, *Rethinking History*, Cilt 6, Sayı 1, 2002, s. 101.

⁷⁴ <http://www.slobodan-milosevic.org/spch-kosovo1989.htm>. (20.04.2017).

⁷⁵ Jusuf Buxhovi, *Kosova (Nga Konferenca e Londrës deri te protektorati ndërkombëtarë)*, (Kosova: Londra Konferansından uluslararası koruyuculuğa kadar), Üçüncü kitap, Faik Konica Yayınevi, 2. Baskı, Priştine 2014, s. 469.

AMİR JAKUPI

başarmışlardır. Sırlar aynı zamanda Arnavutların Kosova'yı YSFC'den koparmaya çalıştığı ve Arnavutluk ile birleştirilmeyi amaçladığı propagandasını yapmışlardır. Böylece bu düşüncelere dayanarak YSFC, Sırp makamlarını desteklemiştir. Sırlar öğrenci gösterilerini kullanmayı başararak Kosova siyasi liderlerini ülkenin liderliğini elde etmeye layık olmadıklarını öne sürmüşlerdir. KKB ve Priştine Üniversitesi içindeki siyasi farklılaşmalar, ülkenin siyaset ve eğitim sistemini tahrip etmiştir. Sırbistan'ın öne sürdüğü politikayla aynı fikirde olmayanlar, işten uzaklaştırılmış veya milliyetçilik ve irredantizm ile suçlanmıştır. Bu nedenle 1981 yılı öğrenci gösterilerinden sonra, siyasi açıdan Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti'nin kazançlı çıktığı açıkça söylenebilir. Arnavutlar ise Kosova'nın özerkliğini kaldırmaya çaba gösteren Sırları durduramamışlardır. Ayrıca hem Federal Meclis hem YSFC içindeki diğer Cumhuriyetler Kosova'nın özerkliğinin kaldırılmasına yönelik Sırp isteklerine karşı yetersiz kalmıştır.

KKB ve Sırbistan Komünistler Birliği'nde 1986'da yapılan değişikliklerden sonra, Kosova'daki siyasi durum da değiştirilmiştir. Kosova'daki iki ana siyasi aktör Azem Vlasi ve Sırbistan'dan Slobodan Milošević olmuştur. Vlasi çalışma arkadaşları ile beraber, 1974 yılı Anayasası'nda kazanılan Kosova özerkliğinin korunması için mücadele etmişlerdir. Aynı şekilde tüm Kosova vatandaşlarının protestoları ve Trepça madencilerinin grevi Özerkliğin korunması için yapılmıştır. Slobodan Milošević, Kosova'nın tam özerkliğinin kaldırılmasına ve 1963 yılı Anayasası'ndaki sınırlı özerkliğin geri getirilmesine odaklanmıştır. Ancak Milošević Sırp milliyetçiliğini yükseltmeye çalışmasına ve Sırbistan Akademisi'nin ifadesiyle, Anayasa'ya aykırı bir yöntem kullanmasına rağmen, 23 Mart 1989'da Kosova Özerkliğinin kaldırılmasını başarmıştır. Aslında Kosova Özerkliğinin kaldırılması Sırbistan'ın YSFC içindeki oldukça etkili konumunu göstermiştir. YSFC Anayasası'nın ihlal edilmesine ve 1974 yılı Anayasası değiştirilmeden YSFC içindeki Cumhuriyetlerin ve Bölgelerin statüsünün değiştirilemez olmasına rağmen, diğer Cumhuriyetler Kosova konusunda Sırbistan ile karşı karşıya gelmekten çekinmiştir. Buna ek olarak Sırbistan olağanüstü önlemlerle Kosova'daki darbeleri gerçekleştirmiş ve bölgenin tüm kurumlarını ele geçirmiştir. Bu önlemlere karşı çıkan Kosova makamları ise hapsedilmiş veya ülkeden uzaklaştırılmıştır. Kosova Uluslararası Komitesi ülkede yapılan bu darbeye bir tepki vermemiştir. Uluslararası Komitesi için Kosova sorunu 1989'a kadar YSFC ve Sırbistan içişlerine ait olan bir sorun olarak görülmüştür.

YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ İÇİNDEKİ KOSOVA
ÖZERK BÖLGESİ SORUNU (1980-1989)

Nitekim Sırbistan 1980’li yıllarda adım adım ilerleyerek Kosova’yı kendine bağlamıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Drzaven Arhiv na Makedonja, F. Centralen Komitet na Socjaliçna Komunist na Makedonija

DARM, 1.427.468.10/37-45.

DARM, 1.427.435-49-54/381-520.

DARM, 1.427.469.85/587-879.

Arhiv Slovenije, Fond Centralni Komite Zveze Komunistov Slovenije (F. CK ZKS)

AS 1589 IV ŞKATLA 872 - KOSOVO.

AS.1589 IV şk. 1396.

İnceleme - Araştırma Eserler

ARHISEN, Patrick F. R. and R. A. Howells, “Yugoslavia, Albania and the Kosovo Riots”, *The World Today*, Cilt 37, Sayı 11, Kasım 1981, s. 419-427.

BIEBER, Florian, “Nationalist Mobilization and Stories of Serb Suffering”, *Rethinking History*, Cilt 6, Sayı 1, 2002, s. 95-110.

BISERKO, Sonja, *Yugoslavia’s Implosion: The Fatal Attraction of Serbian Nationalism*, Norwegian Helsinki Committee, Belgrad 2012.

BORA, Taml, *Milliyetçiliğin Provokasyonu Bölgeler Sorunlar Yugoslavya*, 2. Baskı, Birikim Yayıncılık, İstanbul 1995.

BUXHOVİ, Jusuf, *Kosova (Nga Konferenca e Londrës deri te protektorati ndërkombëtarë)*, (Kosova: Londra Konferansından uluslararası koruyuculuğa kadar), Faik Konica, Üçüncü kitap, 2. Baskı, Priştine 2014.

AMIR JAKUPI

ÇEKU, Ethem, *Kosova në sfondin e diplomacisë së Jugosllavisë dhe të Shqipërisë 1945-1981* (Yugoslavya ve Arnavutluk diplomasisinin arka planında Kosova 1945-1981), Priştina Üniversitesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: İbrahim Gashi, Priştine 2008.

DASKALOVSKI, Zidas, “Claims to Kosovo: Nationalism Self-Determination”, *Understanding the War in Kosovo*, (ed.) Florian Bieber, Zidas Daskalovski, London 2003.

“Deklarata Kushtetuese e 2 Korrikut”, *Akademia e Shkencave dhe Arteve të Kosovës*, Priştine 2015.

FEVZIU, Blendi, *Enver Hoxha*, 5. Baskı, UET Press & Klan, Tiran 2014.

HOXHA, Enver, “Politika Etnike dhe Shtetndertimi i Kosoves” (Etnik Politika ve Kosova'nın Devlet İnşası), <https://www.scribd.com/document/2841608/Enver-Hoxhaj-POLITIKA-ETNIKE-DHE-SHTETNDERTIMI-I-KOSOVES>, (20.03.2017).

_____, *Kosova është Shqipëri: Shënime nga Ditari Politik*, Tirane 1999, (Kosova Arnavutluk'tur: Siyasi Günlüğünden Notlar), Neraida Yayınevi, Tiran 1999.

İSLAMİ, Hivzi, “Lufta Kundër Faktorit Demografik Shqiptar si Strategji Afatgjate e Politikës Serbo-Jugosllave” (Sırp Politikasının Uzun Vadeli Bir Stratejisi Olarak Arnavut Demografik Faktörüne Karşı Savaş), *Kosova Fen ve Sanat Akademisi Çalışmaları*, 19 2012, Priştine 2013.

_____, *Studime Demografike 100 Vjet të Zhvillimit Demografik Të Kosovës* (Demografik Çalışmalar, Kosova Demografik Gelişiminin 100 yılı), Kosova Bilim ve Sanat Akademisi, Özel baskılar LXXXV Sosyal Bilimler Bölümü, Kitap 25, 2. Baskı, Priştine 2008.

JOVIC, Dejan, *Yugoslavia: A State that Withered Away*, Purdue University Press, USA 2009.

KAYA, İrfan, *Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası*, Umuttepe Yayınları, Ankara 2003.

YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ İÇİNDEKİ KOSOVA
ÖZERK BÖLGESİ SORUNU (1980-1989)

KENAR, Nesrin, *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Palme Yayıncılık, Ankara 2005.

KOLA, Paulin, *The Search for Greater Albania*, Hurst & Company, London 2003.

LİMANİ, Musa, “Hapsira gjeografike, pasurite natyrore, veçorite demografike dhe zhvillimi ekonomik e shoqërore i Kosovës” (Coğrafi alan, doğal kaynaklar, demografik özellikler ve Kosova'nın ekonomik ve sosyal gelişmesi), *Rrënimi i Autonomisë së Kosovës* (Kosova Özerkliğinin Yıkımı), Shoqata e Pavarur e Juristëve të Kosovës, Prishtine 1992.

LİTA, Qerim, “Demonstrat e Viti 1981 në Observimet e Organeve më të Larta të LKJ Shpallja e Gjendjes së Jashtëzakonshme në Prishtine”, *Gazeta Koha*, Viti IV, Nr. 1286, 2-3 prill 2011.

_____, *Çështja Shqipëtare në YSFC 1981-1990 (përmbledhje punimesh dhe dokumente)* (YSFC'de Arnavut Sorunu 1981-1990; Belgeler ve çalışmaların özetlenmesi), Vatra, Üsküp 2014.

LORY, Bernard, *Europa Ballkanike nga viti 1945 deri në Ditët Tona* (Balkan Avrupa, 1945'ten günümüze), (çev.) Arnavutça Sokol Haxhimusaj, Dituria, Tiran 2007.

MALCOLM, Noel, *Balkanları Anlamak İçin*, (çev.) Özden Arıkan, Sabah Kitapçılık, İstanbul 1999.

MEHMEDİ, Qani Aziz, *Shtetformimi i Kosovës* (Kosova'nın Devlet Oluşumu), Akademia Diplomatike Shqiptare, Prishtine 2011.

MEIER, Viktor, *Yugoslavia: A History of its Demise*, (çev.) İngilizce Sabrina P. Ramet, Taylor & Francis e-Library, London and New York 2005.

MILOŠAVLJEVIĆ, Olivera, “The Abuse of the Authority of Science”, *The Road to War in Serbia Trauma and Catharsis*, (ed.) Nebojša Popov, Central European University Press, Budapest Hungary 2000.

NUSHİ, Pajazit, “Shkatërrimi i Arsimit, i Shkencës e i Kulturës shqiptare dhe i Sistemit Institucional të tyre nga sunduesi Serbomadh”, *Rrënia e*

AMİR JAKUPI

Autonomise së Kosovës Shoqata e Pavarur e Juristëve të Kosovës, Prishtine 1992.

PETRANOVIÇ, Branko, *İstoriya na Jugoslavije 1918-1988 Treca Knigja Socjalisticka Jugoslavija 1945-1988*, Üçüncü Kitap, Nolit Yayıncılık, Belgrad 1988.

RAMET, Sabrina P., *The Three Yugoslavias: State-Building and Legitimation 1918-2005*, Indiana University Press, Washington 2006.

REÇİCA, Fetah, “Veçorite Strukturele të ekonomisë së Kosovës” (Kosova ekonomisinin yapısal özellikleri), *Thesis Kosova Uluslararası Dergi*, Nr. 1, 2009, s. 27-51.

SELL, Louis, *Slobodan Miloşeviç and The destruction of Yugoslavia, with a new afterword by the author*, Duke University Press, London 2002.

STAVİLEÇİ, Esat, “Rrënia e Autonomisë së Kosovës”, *Rrënia e Autonomisë së Kosovës*, Shoqata e Pavarur e Juristëve të Kosovës, Prishtine 1992.

TILIÇ, L. Doğan, *Kosova: Milliyetçiliğın Peşindeki Kartal*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1999.

URAL, Selçuk, “Balkanlarda Aşırı Milliyetçiliğın Gölgesinde Kosova ve Bağımsızlık”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, Nisan 2014, s. 149-180.

VICKERS, Miranda, *Midis Serbëve dhe Shqiptarëve një Histori e Kosovës (Arnavutlar ve Sırlar Arasında: Kosova Tarihi)*, (çev.) Arnavutça Xhevdet Shehu, Toena Yayınevi, Tiran 2004.

XHEMAİLİ, Vebi, *Forcat Kombëtare në Mbrojtje të Shqipërisë Etnike 1941-1945* (Etnik Arnavutluk Milli Savunma Güçleri), ARS Yayıncılık, Tetova 2006.

YILMAZ, Murat, *Kosova Bağımsızlık Yolunda*, İlke Yayıncılık, İstanbul 2005.

YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ İÇİNDEKİ KOSOVA
ÖZERK BÖLGESİ SORUNU (1980-1989)

“Kosova Sorunu Büyüyor Yugoslavya’da Arnavutlar Aleyhine büyük gösteri yaptılar”, *Milliyet Gazetesi*, 65. Yılı Sayı: 23000, 5 Eylül 1988.

“Yugoslavia Adds Police in Troubled Albania Area”, *The New York Times*, June 14, 1981.

<https://www.scribd.com/document/2841608/Enver-Hoxhaj-POLITIKA-ETNIKE-DHE-SHTETNDERTIMI-I-KOSOVES>, (20.03.2017).

<http://www.slobodan-milosevic.org/news/milosevic-1987-3.pdf>.
(17.04.2017).

<http://www.slobodan-milosevic.org/spch-kosovo1989.htm>. (20.04.2017).